

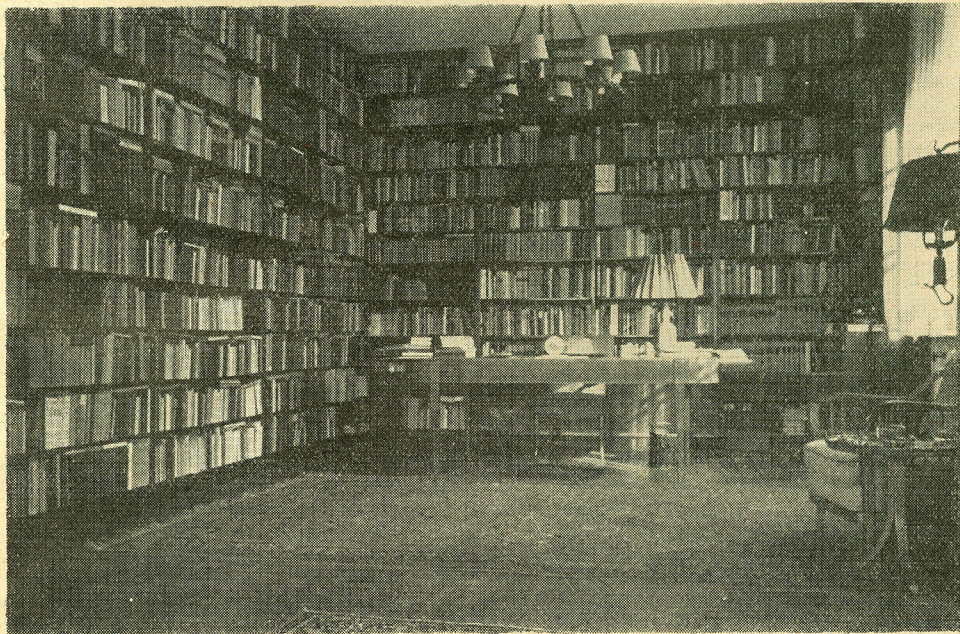
TÁJÉKOZTATÓ

Látogatás Ortutay Gyula könyvtárában

Úgy is mondhatnám, hogy beleszületett a könyvtárba, a könyvek, a nyomda, a szerkesztés és a könyvkiadás világába. Az első benyomást minderről a családi környezetben szerezte: atyja a Szegedi Napló munkatársa, ott lakott a lap székházában. Az udvarban állt a nyomda, ahová már kisgyermekkorában bejárogatott. Ily környezetben élt 8 éves koráig, amíg apja halála után a családnak ki nem kellett költöznie a házból, amelyet a laptulajdonos Engel Lajos a Napló munkatársai számára tartott fenn. E házban lakott *Móra Ferenc* is, udvarán keresztül járt a nyomdába *Juhász Gyula*, akivel a gyermek Ortutay itt találkozott először, s aki szintén dolgozott a Naplóban. A riasztó külsejű költő felől így nyugtatta édesanyja: „Az a csúnya bácsi nagyon jó ember.”

Az első könyvélmény, amire vissza tud emlékezni, a karácsonyfa alatt érte. Hat éves lehetett akkor s egyebek közt ajándékkul egy mackó-könyvet is kapott. Címére már maga sem emlékszik pontosan, de arra igen, hogy olvasásába úgy belemerült, hogy a szülők, akik a vendégekkel társalogtak, úgy éjfél felé vették csak észre a gyereket a fa alatt, könyvébe feledkezve, amelynek már a vége felé tartott. Ezt a karácsonyfa alatti szövetséget a könyvekkel az olvasás és a gyűjtés olyan szenvedélye mélyítette el, amely a mai napig mintegy 14 000 kötetre dagasztotta házi könyvtárát. Azt a mackókönyvet évtizedek során a könyvek olyan áradata követte, amely mármár elborítással, a lakásból való kiszorítással fenyegeti, mint manapság majdnem minden gyűjtőt.

Már apja könyveinek száma is több száz kötetre rúgott, az igazi könyvtárélmény azonban mégis *Móra Ferenc*nél érte. Túl volt már a *Tolnai Világtörténet* érdekfeszítő hadjáratain, a képekkel dúsan illusztrált köteteken, mikor a nyári vakációk

A dolgozószoba

keresetéből, meg a tanítványoknak adott órák díjából megvásárolta Victor Hugo *Nyomorultak*-ját, ezzel alapozta meg saját könyvtárát. Ezt nemsokára A. France *A pingvinek szigete* követte, amely radikális szemléletével világnézete kialakulására is erősen hatott, a többi A. France művel együtt. Móraék vasárnaponként gyakran látták ebédre a félárva fiút, s míg az író ebéd után lepihent, az alatt ő maga a könyvekbe merült. Ki nem ismeri, micsoda fölséges érzés rászabadulni egy könyvtárra s a szellem birodalmának új meg új tájait fedezni föl könyvről könyvre haladva!

Móra azt szeretete volna, ha újságíró lesz belőle, őt azonban az egyetem vonzotta, be is iratkozott a magyar-latin-görög szakra. Akkor még föl sem ötlött agyában, hogy néprajzos legyen. Igaz, hogy Mórától sokat hallott a kiváló *Kálmány Lajos*ról, de a sorsdöntő ösztönzést mégis a nagynevű néprajzprofesszortól, *Solymossy Sándor*tól kapta. Az írásra is ettől kezdve gondolt mind többször és egyre növekvő benső kényszerrel. Hét-nyolc éves lehetett, amikor levelet írt Az én újságom szerkesztőjének, Benedek Eleknek, aki nem is hagyta válasz nélkül kis olvasóját. Később regények és drámák tervei foglalkoztatták, de verseket is írt, s a kérdésre, hogy mostanában ír-e — mosolyogva hártja el a feleletet: „az maradjon titok”. Tehát — mindenre gondolt inkább, mint a néprajzra. De az egyetemen az említett Solymossy hatás megtette a magáét. Addig az irodalomtörténet is jobban vonzotta, amiben a szegedi irodalmi légkörnek s benne olyan írónak, mint *Tömörkény* — akitől a fejére kapott barackokat azóta sem feledte — azután Mórának, Juhász Gyulának, majd a nagy bibliofilgyűjtőnek, a literátus főkapitánynak, *Szalay József*nek is része volt. Természetesen az egyetemi kortársaknak is, köztük *Buday György*nek, *Baróti Dezső*nek, *Tolnai Gábornak* s a kortárs költőkkel, *József Attilá*val és *Radnóti Miklóssal* való találkozásának is. József Attila kötetére — a *Döntsé a tőkét, ne siránkozz* (1931) — előfizetőket gyűjtöttek. 150—200 előfizetővel már neki lehetett vágni nagyobb művek kiadásának is.

Juhász Gyulához ugyancsak közvetlen kapcsolatok fűzték a szegedi „fiatalokat”, akik már az egyetemi évek alatt Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma néven tömörültek, lapokat indítottak, könyveket adtak ki. Juhász maga is megjelent köztük, betegsége előrehaladtával azonban inkább a fiatalok önála. Ennek köszönhetjük, hogy utolsó kötetének összeállítására rá lehetett venni, a cím is utal erre: *Fiatalok, még itt vagyok*. Ezek a fiatalok közben olyan remek dolgokat adtak ki, mint a *Szegedi Kis Kalendárium*, még hozzá ezres példányszámban, darabját egy pengőért (mind elfogyott, ma is keresett ritkaságok), azután olyan remekművet, mint a *Nyíri és rétközi parasztesék*, ez utóbbit a gyomai Kner nyomdában, ugyancsak ezer példányban, a könyvkereskedelem kizárásával, számozva, a szerzők, Ortutay és a farnostól Buday György aláírásával. Drága könyv volt, mégis elfogyott. E fiatalok tisztelet és barátság fűzte *Kner Imré*hez, aki az ő meghívásukra többször tartott előadást Szegeden s Ortutay is hosszabban időzött nála, Gyomán. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma jelentette meg Tolnai Gábor *Erdély magyar irodalmi élete* c. tanulmányát, amely az 1920 utáni erdélyi irodalom első elemzése és összefoglaló értékelése, Baróti Dezső könyvét *Dugonics András*ról, *Juhász Gyula*ról, s többek közt Ortutay Gyula könyvét *Tömörkény István*ról. Munkája elkészültében nagy hasznát vette Szalay József főkapitány grangerizált könyvtárának, amelyben Tömörkény kéziratának, leveleinek szinte teljes forrásanyagát együtt találta. Szalayhoz is közeli kapcsolatok fűzték a szegedi „fiatalok”-at, nemegyszer jelezte nekik előre, ha valami rendőrségi akció készült. Első néprajzi útjára is a főkapitány támogatásával szerzett 50 pengős ösztöndíjat, amihez a maga megtakarított pengőit hozzáátéve, már nekivághatott a Nyírségnek.

Erről az emlékről szólva alkalmoszerű feleleveníteni a Nyugat egyik régi számában róla megjelent kis karcolatot:

„A diák kiszállt egy felső-tiszai állomáson. De azt, hogy diák volt, csak mi tudjuk. Az utasok borzas, fiatal vigécné nézték a nagy bőröndjével. Viharvert, tömött disznóbőr-koffere volt, szemre legalább félmázsza. Kétfelén Közép-Európa virított. Grácban, Prágában, Lembergben, Károlyvárosban, az odaváló szállókban ragasztották rá ezt a tulipánkertet papírból. Apjáé volt a koffer, egy bohém újságíróé, aki Karlsbadtól az Adriáig kerülgette otthoni hitelezőit. Egy világlátott koffert s egy szegény özvegyasszonyt hagytott örökül a fiára.

Messze volt a falu az állomástól. A diák gyalog vágott neki a vastag porban. Irgalmatlanul húzta a nagy bőrönd, az első kilométerkőnél már a porban szánkázta. Megállt, rátette a koffert a kőre, letörölte s vállára emelte, mint a katonaládát. Így ért a faluba.

Nyár dereka volt. A fiatal tanító kinyitotta neki az üres iskolát s közös erővel megágyaztak egy padban.

— Abban a nagy kofferben mi van?

— Csak ami nagyon kell az útra — felelte a diák. — Csupa nélkülözhetetlen holmi.

— A gyűjtéshez?

— Ahhoz. Általában egy ilyen faluzó útra.

Leoldották róla a szarítókötelet, mert azzal is körül volt csavarva. De hogy mi volt benne, még nem tudhatjuk, mert a falubeliek se láthatták, hiába kukucskáltak be az iskolaablakon. Elég annyi, hogy a diák s a tanító sokáig ültek a koffer tartalma körül.

Vége egy faluban megtalálta az embert. Nyolcvan esztendő, hajlott óriás volt. Láta egész Magyarországot, látta Boszniát, Bukovinát, Lengyelországot, tudott oroszul, a nagy háború alatt egyszer átszökött az orosz fronton s bement Moszkvába. De látott nagyobb dolgokat is. Egyszer napkeltekor látta Jézust két tanítványával gombát szedni az erdőben. Jézuson földig érő, bő, fehér ing volt, a két tanítvány színes inget hordott s náluk volt az útitárisznya. Jézus csak mutogatta, hogy melyik gombát törjék le. S amelyiket letörték, az a gomba sóhajtott egyet örömeiben.

Tizenkét füzetet telt meg a diáknak. Esténként azonban még sokáig égett a lámpája a paplakban. Ilyenkor nyitotta ki a rejtélyes bőröndöt.

Vége beért Nyíregyházára. Régi atyai barátja volt a múzeumigazgató, egy kitűnő régész és etnográfus. Egyenesen hozzá fordult szállásért.

Találtál valamit? — tudakolta az öreg.

A diák megmutatta a tizenkét vastag füzetet.

— Hát abban a kofferben mi van? — szörnyedt el a régész.

— Csak ami nagyon kellett az útra — felelte a diák s már olozta is a kötelét.

— S te ezt egész úton hurcoltad magaddal?

— Egész úton. A vállamon nem volt nehéz.

Meglátszott a kopáson, hogy ott hordta.

Az igazgató feszülten nézte a bontást. Ő könnyű hátizsákot használt volt ilyen utakra.

A bőrönd kinyílt. Egy gumizacsó volt benne szappannak, fogkefének, fésűnek. Egy doboz fekete cipőpaszta. Egy ruhakefe. Két váltás fehérnemű. S negyven kötet könyv. Homéros, Hérodotos, Aristophanés, Vergilius, Petrarca, két angol antológia, pár kötet zseb-Shakespeare, a kis Larousse, a Mizantrop, Schiller versei, Puskin, Shelley, Stendhal, Tolsztoj, Dickens, Vörösmarty, Arany, Kemény Zsigmond.

— Nincs valami modern? — kérdezte felvillanyozva az avar szakértő. S möhön kapott egy kötet előbukkanó Gide után.

Együtt rakták fel a könyveket a polcra. Egy koffer hordozható, üde, halhatatlan Európát. A diák kicsapkodta belőlük a port. Csillámló, világos por volt, nyírségi szőke homok.

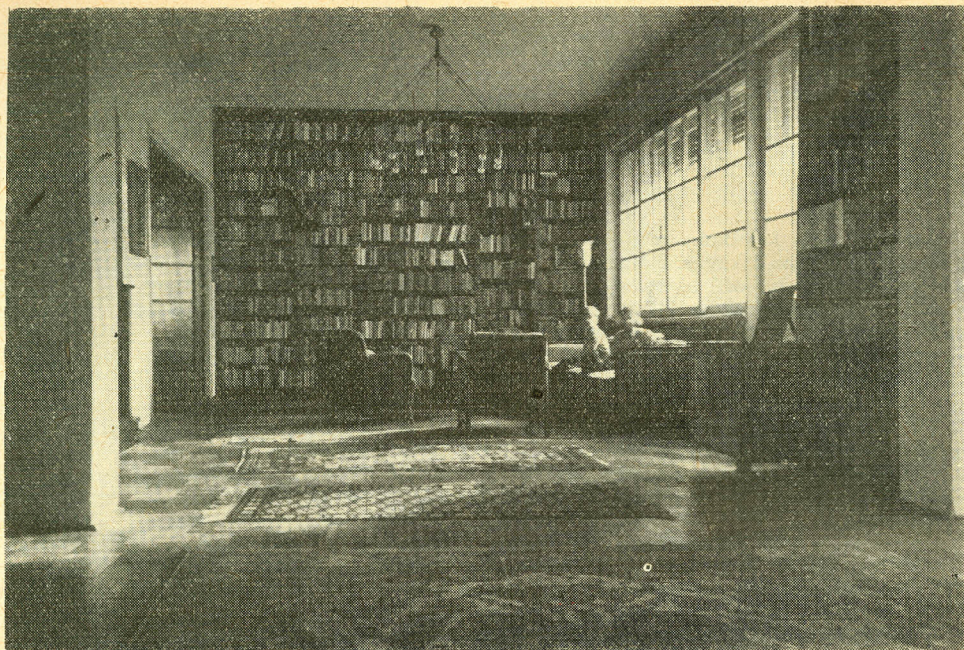
— Néprajzi könyved nincs? — kérdezte a végén az igazgató. Gyönyörködve mustrálta a hosszú sor klasszikust.

— Azokat Pesten tartom — felelte a böles diák.”

Ezen a gyűjtőúton jegyezte le azokat a nyíri és rétközi meséket, amelyeknek egyik újabb kötete: *Fedics Mihály mesél*, a magyar és nemzetközi néprajzi irodalom kimagasló munkája lett. Ebből az anyagból látott napvilágot a „Mondotta...” című publikáció, s ezekben az időkben indította meg hézagpótló folyóiratát, a Magyarországtudományt.

Közben a kiadványok révén megindult a hazai és nemzetközi csere, ez is segítette abban, hogy a Szovjetuniótól Amerikáig a Föld minden országából gyűjtse a néprajzi könyveket és a hozzájuk szorosan csatlakozó útleírásokat. Könyveinek kb. 45%-át ilyen művek alkotják s akár önmagában nézzük könyvtárának ezt a részlegét, akár a maga egészében, mindenképpen az ország legnagyobb magángyűjteménye áll előttünk. Nagy segítséget nyújtott a könyvgyűjtésben a két ízben is elnyert 3000 pengős Baumgarten-díj.

Könyvtárának részletes ismertetése hosszú oldalakat venne igénybe, mégha csak a legritkább s legfontosabb műveket akarnók is kiemelni. Az egyik könyv a turokról szól, Charkovban jelent meg 1802-ben s oly ritka, hogy *Németh Gyula* akadémikus le is másoltatta magának. Másik ritkaság könyvei közt egy finn tudományos kiadvány teljes sorozata (az FFC), amely az első évfolyamtól napjainkig terjed s még Svédországban is ritka. Egyik könyve a XVI. századból való, s az elsők között ír részletesen Afrikáról (Dapper műve), Eder könyve pedig 1791-ben Peruról tudósít. Útirajz kötetének száma 8—900 között mozog, 3 Elzevir kiadása szintén az útleírások csoportjába tartozik. Megtalálható könyvtárában Voltaire első műveinek kiadása Beaumarchais-tól. Esopus gyűjteménye igen számottevő. De célja nem ritkaságok,

Könyvtárrészlet

vagy első kiadások gyűjtése, bár azért büszkén említi *Apáczai Csere János Encyklopédiáját*, vagy a *Mondolat* egyik szép példányát, és a Keresztyén Seneca 1654-es kiadását.

Rendszeresen gyűjti a Szegedről, Budapestről, Párizsról és Londonról szóló irodalmat. Szegedre vonatkozó gyűjteménye Bálint Sándoré után a legteljesebb.

Korábban a szépirodalmi kiadványokat is gyűjtötte, de mióta a szobafalak gátat vetnek a terjeszkedésnek, a regények gyűjtésével fölhagyott, ily szempontból ma már csak verseskötetek érdeklik. Mindez nem azt jelenti, mintha a széppróza java termése ki volna tiltva könyvtárából, de tervszerű gyűjtése csak a verseskötetekre terjed ki.

Ortutay Gyula nemcsak szereti a szép könyvet, hanem maga is világra segített jó néhányat. Az említett *Székely népballadákat* és a *Nyíri és rétközi parasztmeséket* a két világháború közötti Magyar Bibliofil Társaság az év legszebb könyvei közé sorolta, a *Bátorliheti népmeséket* pedig Buday grafikáival a művészi könyv barátai a Hungaria amatorkönyvek egyik legsikerültebbjeként tartják számon. 1960-ban a Magyar Bibliofil Társaság első elnökévé őt választotta meg s ennek emlékére alapszabálytervezetét nevére szóló nyomtatott dedikációval adta ki. Mikor pedig tiszteletbeli taggá választotta, ugyancsak névre szóló ajánlással a *Júlia szépleány* c. székely népballadát nyomtatta ki részére emlékül. Arra a kérdésre, hogyha őt könyvet kellene választani, a többiről pedig lemondani, valamely hosszú útra indulva, amelyről „visszatérni nem lehet”, némi gondolkodás után így válaszol: *Homérosz, Shakespeare, Kriza: Vadrózsák, Fedics Mihály mesél* és a *Radnóti* összes. Ez utóbbi választásában nyilván személyes és közvetlen élmények is közrejátszanak. A következő őt között *Goethe Faustja* mellett *Arany János* és *József Attila* bizonyosan ott lenne — teszi hozzá sietve.

Könyvtára nélkül tudományos munkássága és ismert eredményei aligha születnek volna meg. Megkönnyítette könyvei használatát katalógusa, amely bár szűkszavú, de mégis szakonként és ábécé rendben segítette a kutatást és a tájékozódást. Az állomány közben cserélődött, de a katalógus kartonok a helyükön maradtak. 800 kötetet ajándékozott az Eötvös kollégiumnak, de ezek céduláit sem vette ki a többi közül. Így a könyvtár katalógusa azt is mutatja, mennyi féle könyv fordult meg a kezén, mégha némelyiktől később valamely okból meg is vált. S ha végül azt kérdezzük tőle, mit jelentett számára könyvtára — röviden így foglalja össze a végső tanulságot: „Számomra a könyvtáram munkaeszköz és gyönyörűség. Nemcsak munka, hanem pihenőhely is.”

Szij Rezső